

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Herinneringen om door te geven

Resultaten enquête herinneringserfgoed

Voormalig RAF-piloot Ernest Holmes, inmiddels blind, voelt aandachtig aan het gedenkteken van de vliegtuigcrash die hij als één van de weinigen van de bemanning wist te overleven. Daarnaast vormt het gedenkteken een ode aan de familie van der Heijden in Netersel waar hij enkele weken ondergedoken zat. Heemkundevereniging De Hooge Dorpen (Vessem, Wintelre en Knegsel) nam het initiatief voor dit herinneringsmonument dat in september 2018 onthuld werd.
Foto: Bart Beex

Herinneringen om door te geven

Resultaten enquête herinneringserfgoed

Colofon

**Herinneringen om door te geven
Resultaten enquête herinneringserfgoed**

**Analyse en rapportage: projectgroep herinneringserfgoed:
Monique Eerden, Iris Contant, Berthe Jongejan, Dolf Muller,
Nadine van Tijn, Ben de Vries in samenwerking met
Maarten Reith (Reith-Hendriks & partners).**

Opmaak: Xerox/OBT, Den Haag

© Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, maart 2019

**Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl**

Inhoud

Samenvatting	4
Inleiding	5
1 Herinneren en herdenken	6
2 Relatie herinneringserfgoed en herdenkingscultuur	10
3 Relatie samenleving - overheid	12

Samenvatting

De minister van OCW heeft aan de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) gevraagd een verkenning uit te voeren naar herinneringserfgoed. De eerste contouren van de relatie tussen erfgoed en herdenken/herinneren, op basis van onderzoek en gesprekken, staan in *Erfgoed om bij stil te staan* (juni 2018). Om deze inzichten te verdiepen is een enquête gehouden.

De vraag naar welke thema's er leven met betrekking tot herinneren en herdenken leverde een grote diversiteit aan thema's op met (accent)verschillen tussen regionaal en nationaal niveau. De meest genoemde thema's zijn de Tweede Wereldoorlog, de herdenkingen op 4 en 5 mei, het slavernijverleden, het koloniaal verleden en antisemitisme/Jodenvervolgning. De locaties die hiermee door de respondenten in verband worden gebracht zijn vrijwel altijd historisch verbonden met de gebeurtenis die men wil herinneren of herdenken.

Uit de enquête blijkt duidelijk de meerwaarde van historische plekken, gebouwen en objecten voor het herinneren en herdenken van gebeurtenissen en personen. Bijna 99% is het hiermee eens. Respondenten geven aan dat deze meerwaarde niet vanzelf tot stand komt maar extra aandacht behoeft. Monumenten moeten actief worden beschermd. Het aanwijzen tot monument wordt daarbij genoemd als instrument. Maar vanwege de dynamiek en het belang van het vertellen van verhalen bij historische plekken is er meer nodig. Hiervoor zijn uiteenlopende suggesties gedaan, zoals educatie en het bekender maken van het verhaal van de plek.

Ten slotte is gevraagd naar de rol van de overheid bij herdenken en herinneren. Dat blijkt er een te zijn van initiëren, stimuleren, faciliteren, bewaken, en dat op een merendeels actieve manier. Dat beeld past zowel bij de mensen die voor een meer assertieve overheid pleiten als bij de groep die vindt dat de samenleving meer aan zet is wat betreft de thema's die we willen herdenken. De mate van bemoeienis of regie kent dus wel flinke nuances. Belangrijk wordt gevonden dat de overheid als 'bewaker van de ondergrens' actie onderneemt als er voor bepaalde gebeurtenissen te weinig aandacht is. En ook is er een rol om gevoelige geluiden te kanaliseren.

Verder moet de overheid stimuleren dat het verhaal van een plek verteld wordt. Over het belang daarvan is behoorlijke consensus. Vooral aan de jongeren als doelgroep dient aandacht te worden besteed. En verhalen van een plek moeten op een genuanceerde manier (multiperspectief) verteld worden, vindt een ruime meerderheid. Er is nu eenmaal nuance in de geschiedenis. De kleinere groep die een bepaald perspectief benadrukt, vraagt met name aandacht voor de slachtoffers van historische gebeurtenissen, maar soms ook voor 'het succesverhaal van de witte Nederlandse geschiedenis'.

Hoe vertaalt de opkomst van de herdenkings- en herinneringscultuur in Nederland zich in het monumentenbeleid? Welke thema's vindt de samenleving belangrijk? Kan de verhalende kracht van monumenten daarvoor op een positieve manier worden ingezet? En zo ja, hoe dan? En wat is de rol van de overheid daarbij?

'Het erfgoed van Nederland staat er goed bij,' zo blijkt uit de erfgoedbalans 2017. Dit betekent niet automatisch dat monumenten daarmee ook bijdragen aan het beleefbaar houden van gebeurtenissen, die de samenleving belangrijk vindt. 'Het inzetten van verhalen vraagt om een omslag in het denken: van collectievorming, waardstelling en instandhouding naar een contextgerichte en meer dynamische kijk op erfgoed,' aldus een recent advies van de Raad voor Cultuur. Het behoud van erfgoed vanwege de verhalende- en herinneringswaarde past bij de zorgtaak van de minister zoals omschreven in de Erfgoedwet. De cultuurhistorische waarde is één van de vaste waarderingscriteria voor monumenten, naast architectuurhistorische waarde en de gaafheid van het monument. De cultuurhistorische waarde van monumenten staat meer dan voorheen in de belangstelling door actuele, maar ook beladen onderwerpen, zoals het slavernijverleden, 'fout' erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog en relictten die herinneren aan collaboratie, en de erfenis van de dekolonisatie.

Spiegelfunctie

Op dit moment voert de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) een verkenning uit voor de minister van OCW over herinneringserfgoed. De eerste fase bestond uit desktop research en gesprekken met diverse organisaties die 'van nature' betrokken zijn bij bepaalde thema's van de herdenkings- en herinneringscultuur in Nederland. Hieruit kwamen de eerste contouren van de relatie tussen erfgoed en herdenken/herinneren naar voren: erfgoed maakt aan de ene kant het verleden tastbaar en leesbaar, aan de andere kant versterken herinneringen/verhalen het erfgoed. De eerste bevindingen staan in *Erfgoed om bij stil te staan* (juni 2018).

Om de eerste inzichten uit de gesprekken te spiegelen en te verdiepen, ook binnen de soms heterogene achterban van organisaties waarmee is gesproken, is met een enquête een bredere groep bevroegd. Dit leverde 176 reacties op.

De hoofdvragen van de enquête zijn:

- Welke thema's leven er in uw regio met betrekking tot herinneren en herdenken? En zijn er historische plaatsen die u hiermee in verband brengt? En hoe is dat op nationaal niveau?
- Wat is voor u de meerwaarde van historische plekken, gebouwen en objecten voor het herinneren en herdenken van gebeurtenissen en personen? En is hier extra aandacht voor nodig?
- Wat is de rol van de overheid bij herdenken en herinneren?

Niet representatief, wel verrijkend

Van eind juni tot medio september 2018 hebben 176 respondenten de enquête Herinneringserfgoed ingevuld. Hun gemiddelde leeftijd is 53 jaar (jongste 19, oudste 83) en de verdeling man-vrouw is afgerond 57%-43%. De respons kwam uit alle provincies, waarvan de meeste uit Noord-Holland, Zuid-Holland, Gelderland, Utrecht en Noord-Brabant. Er kwamen ook een paar reacties vanuit het buitenland. Ongeveer 41% heeft kennis genomen van de enquête via sociale media (Twitter, Facebook, LinkedIn). Opvallend is dat het overgrote deel van de eerste 60-70 respondenten aangeeft via sociale media op de enquête te zijn geweest. Daarna gaat de verspreiding vooral via nieuwsbrieven (22%) en via kennissen (20%). Dit komt mede doordat de (in de eerste ronde) gesproken organisaties gevraagd zijn de enquête bij hun eigen achterban uit te zetten om ook eventueel andersluidende meningen op te vangen.

Uit deze manier van verspreiden, en ook uit de antwoorden zelf, is af te leiden dat de respondenten voor een groot deel uit de groep erfgoedzorgers (professionals en vrijwilligers) en de direct bij diverse thema's van herinneringserfgoed betrokken groepen in de samenleving komen, maar deels ook daarbuiten. De enquête is daarmee niet representatief, maar voldoet wel als spiegel en verrijking van de initiële bevindingen. En dat was het doel.

1 Herinneren en herdenken

In *Erfgoed om bij stil te staan* schreven we dat het herinneren en actief herdenken van gebeurtenissen van nationaal belang zowel op lokale als op landelijke schaal kan plaatsvinden. De daarbij horende uitingsvormen van herdenkingscultuur en van historisch besef veranderen door de tijd heen. De kerngedachte is dat herdenken een dynamisch proces is. Het kan alleen actualiteitswaarde behouden als het meeveert met nieuwe inzichten en ontwikkelingen. Het zijn immers de hedendaagse percepties die bepalen welk verleden men het herdenken waard acht.

Regionaal niveau

Welke thema's leven er in uw regio met betrekking tot herinneren en herdenken? En kunt u historische plaatsen noemen die u hiermee in verband brengt? Met deze twee vragen start de enquête.

In een vrij tekstveld zijn door de respondenten thema's ingevuld. Ter inspiratie was een mindmap meegegeven met tientallen voorbeelden. In de analyse zijn de in de vrije tekstvelden genoemde thema's geclusterd. De clusters sluiten aan op maatschappelijke thema's.

Top vijf meest genoemde regionale thema's:

1. Tweede Wereldoorlog (104x) + 4&5 mei (34x)
2. Antisemitisme en Jodenvervolgning (30x)
3. Slavernijverleden (28x)
4. Koloniaal verleden (15x)
5. Tachtigjarige Oorlog (14x)

De vraag leverde, naast de groep 'koplopers' die meer dan tien keer genoemd zijn, een enorme diversiteit aan thema's op. Om een indruk te geven van het kleurrijke palet: Eerste Wereldoorlog, Gouden Eeuw, eerste vliegtuigen over Nederland, Watersnoodramp van '53, emancipatie, Reformatie, komst Molukkers, ontploeding, Gerrit Rietveld, Leids ontzet, onafhankelijkheid Suriname, Februaristaking, verlening stadsrechten, Vikingen, stadsuitleg, stormramp Borculo, Sinterklaas, Koude Oorlog, fabrieken Philips, Afsluitdijk en mijnbouwgeschiedenis.

Alle respondenten, op een enkeling na, noemen een bij het door hen genoemde thema behorende plaats of specifieke locatie. Deze zijn aan de ene kant algemeen van aard: de eigen gemeente, stadcentra, bunkers, forten, begraafplaatsen. En daarnaast een hele lijst met specifieke plekken, zoals Westerbork, kamp Amersfoort, Muur van Mussert, Hollandsche Schouwburg, Bevrijdingsbos Groningen, Plein 40-45 en Lloydkade in Rotterdam, Kapittelzaal Universiteit Utrecht, Schokland,

Hollandsche Schouwburg Amsterdam

Foto: Hollandse Hoogte, Marijke Volkers

Tropenmuseum, vliegbasis Soesterberg, Valkhofbunker en Anne Frank Huis. Voor het herdenken en herinneren in de regio kan men dus een relatie leggen met historische locaties en (gedenk)plekken.

Nationaal niveau

De vraag welke thema's op nationaal niveau leven, levert een vergelijkbaar beeld op. Ook hier een duidelijke hoofdmoot met thema's die meer dan tien keer genoemd zijn, met daarnaast een heterogene lijst met thema's als Tachtigjarige Oorlog, Nederlandse culturele identiteit, VOC-tijd/Gouden Eeuw, Sinterklaas/zwarte Piet, vluchtelingen/asielzoekers, Eerste Wereldoorlog, Indië-herdenking, zinloos geweld, grondwet, terrorisme, vervolging Roma en Sinti, Prinsjesdag en WK voetbal.

Top vijf meest genoemde nationale thema's:

1. Tweede Wereldoorlog (82x) + 4&5 mei (43x)
2. Slavernijverleden (38x)
3. Koloniaal verleden (35x)
4. Antisemitisme en Jodenvervolgning (29x)
5. Rampen waaronder de Watersnoodramp van '53 (14x)

Geveltop op het Rokin in Amsterdam

Foto: Vereniging Vrienden van Amsterdamse Gevelstenen (VVAG)

Een constatering is dat de top vier met meest genoemde thema's op beide lijsten dezelfde is, alleen in een andere volgorde. Koloniaal verleden en slavernijverleden scoren op nationaal niveau hoger dan op regionaal niveau. De Eerste Wereldoorlog wordt minder genoemd als nationaal thema, net als eerste vliegtuigen over Nederland. Voorbeelden van thema's die niet bij 'regionaal' zijn genoemd maar hier wel: Nederlandse culturele identiteit, Indië-herdenking, zinloos geweld, grondwet, terrorisme, vervolging Roma en Sinti, Prinsjesdag en WK voetbal.

Gemiddeld noemden de 176 respondenten twee thema's: circa 410 regionaal en 385 nationaal. En ook zijn er overlappende categorieën. Naast WO II zijn bijvoorbeeld

verzet/collaboratie, Muur van Mussert en veteranendag genoemd. En bij VOC/Gouden Eeuw zijn de 'zeehelden' niet meegeteld, net als 'koloniale expansie en dekolonisatie' niet is meegerekend bij 'koloniaal verleden'.

De locaties die landelijk met herinneren en herdenken in verband worden gebracht zijn de oorlogskampen, slavernijmonumenten, (betwiste) standbeelden, erebegraafplaatsen en andere herdenkingspunten. Vaak genoemd zijn het Nationaal Monument op de Dam en de Waalsdorper vlakte. Andere voorbeelden: Batavia, Oranjehotel, Rijnbrug, Domplein, Hanzesteden, Grebbeberg, Biesbosch, Watersnoodmonument, Prinsenhof, Monument MH17.

De Molukse Kerk Eben Haezer in Appingedam

Foto: RCE, Wouter van der Sar

Van kruisiging tot MH17

Tot slot valt bij dit onderdeel nog op dat herinneren ver in de tijd terug gaat. Van de kruisiging van Jezus, Romeinen in Nederland, Sint Maarten en Karel de Grote (oudheid en middeleeuwen) tot de reformatie, Willem van Oranje, Unie van Utrecht, de Gouden Eeuw (met de VOC, J.P. Coen, Michiel de Ruyter, Frans Hals en droogmakerij Haarlemmermeer), Napoleon en het verlies van België (vroegmoderne tijd). En na de 19e eeuw met onderwerpen als socialisme/arbeidersklasse, Willem II, Van Gogh en Aletta Jacobs volgt de 20e eeuw tot heden, waarop het leeuwendeel van de antwoorden betrekking heeft. Thema's die hier de boventoon voeren zijn WO I en WO II, rampen (MH 17, Watersnoodramp, Bijlmerramp, aardbevingen in Groningen), emancipatie (LBGT en vrouwen), wederopbouw.

Conclusie: grote diversiteit aan thema's

Algemene conclusie is dat vier geconstateerde hoofdthema's (Tweede Wereldoorlog, VOC-tijd/slavernijverleden, antisemitisme en Jodenvervolging, koloniaal verleden) onder de respondenten breed worden gedragen. Maar er leeft meer. Er is een grote diversiteit aan thema's met (accent)verschillen tussen regionaal en nationaal niveau. Verder zijn de locaties die op beide niveaus worden genoemd vrijwel altijd historisch verbonden met de gebeurtenis die men wil herinneren of herdenken.

Vier caissons, afkomstig van de dijkdichting na de stormramp 1953 in Ouwerkerk

Foto: RCE, G.J. Drukker

2 Relatie herinneringserfgoed en herdenkingscultuur

De herdenkingscultuur op nationaal niveau is een collectieve aangelegenheid met een voornamelijk immateriële waarde, zo constateerden we in Erfgoed om bij stil te staan. Het ritueel staat of valt met de betrokkenheid van publiek. Gezamenlijk uitgevoerde handelingen, rituelen en emoties spelen een belangrijke rol. Onroerend erfgoed kan hier een ondersteunende en dienende rol vervullen. Dit is gevraagd in de enquête.

Vraag: Wat is voor u de meerwaarde van historische plekken, gebouwen en objecten voor het herinneren en herdenken van gebeurtenissen en personen?

Bijna 99% is het hiermee eens.

Reden van de meerwaarde	Aantal*	Percentage*
Plek om naar toe te gaan / samen te komen	99	57
Op een historische plek wordt de geschiedenis invoelbaar (topophilia)	135	78
Historische plaatsen zijn een belangrijke aanvulling op o.a. museale objecten, archieven en lesmateriaal	132	76
Ook buiten een herdenkingsmoment om, vertelt een plek het verhaal	119	68
Anders	14	8

Totaal aantal respondenten: 174

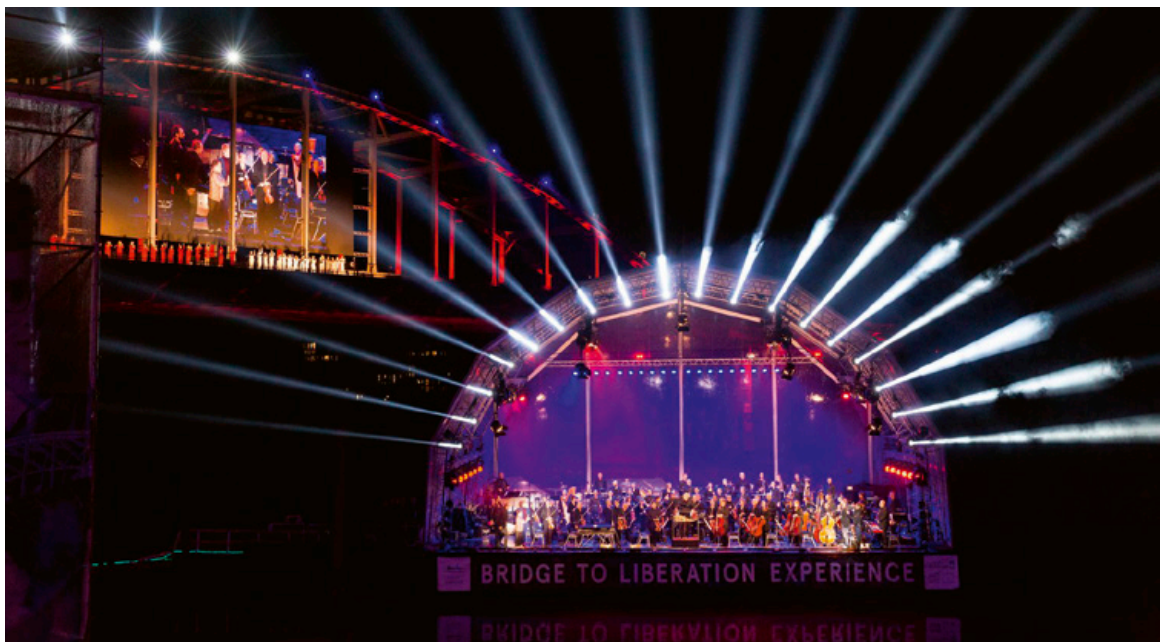
*Meerdere antwoorden waren mogelijk

De hoogst scorende redenen, zoals invoelbaarheid van de geschiedenis en de narratieve kwaliteit van de plek zelf, spreken voor zich. Daarnaast wordt er ook veel waarde gehecht aan historische plekken om samen te komen. Bij 'Anders' noemen respondenten onder andere dat historische plekken, gebouwen en objecten ondersteunen bij onderwijs en debat en dat ze helpen bij het blijven beseffen dat vrijheid en democratie niet vanzelfsprekend zijn (plek voor reflectie/bewustzijn/bezinning). Ook kunnen ze de binding met een nieuwe woonplek bevorderen. Dat ze zorgen voor een persoonlijke verbinding met de historische gebeurtenis, positief of schurend (5x), is onder topophilia te scharen.

Vraag: Is deze meerwaarde vanzelfsprekend, of behoeft deze extra aandacht?

Bijna 89% antwoordt dat extra aandacht nodig is, 9% vindt dat er geen extra aandacht nodig is en zo'n 2% weet het niet of heeft geen mening. Welke vorm zou die aandacht dan moeten hebben?

Een belangrijke reden om geen extra aandacht nodig te vinden is dat historische plekken, gebouwen en objecten al bekend zijn. Of dat het monument er al is en men liever aandacht voor de verhalen wil. Bij aandacht 'Anders' worden onder andere extra vrijwilligers, toerisme en interpretatietools genoemd. En een paar keer dat er niet één manier is om aandacht te geven, dat het verschilt per plek, maatwerk dus.

Jaarlijks evenement 'Bridge to Liberation Experience 2018' bij de John Frost brug in Arnhem

Foto: René Knoop

Aandacht in de vorm van	Aantal*	Percentage*
Kennisontwikkeling en educatie	122	79
Markering van de plek met een bord, herdenkingsmonument, tentoonstelling e.d.	92	59
Het vertellen van het verhaal, excursies, luisterpalen, e.d.	111	72
Re-enactment	20	13
Publieke en fysieke toegankelijkheid	99	64
Specifieke benaming zoals 'plaats van herinnering' of 'plaats van bezinning'	49	32
Anders	13	8

Totaal aantal respondenten: 155

*Meerdere antwoorden waren mogelijk

Uit de antwoorden is af te leiden dat de respondenten graag zien dat er veel gedaan wordt op het gebied van kennisontwikkeling en educatie. Ook het vertellen van het verhaal van de plek, het publiek en fysiek toegankelijk maken en het markeren ervan (met borden, tentoonstellingen etc.) scoren goed.

Vraag: Vindt u het belangrijk dat de eerder – door u – genoemde plekken beschermd zijn, bijvoorbeeld als rijksmonument, gemeentelijk monument of anders?

93% antwoordt positief op de vraag. Bijna 3% weet het niet of heeft geen mening. De 4% die het er niet mee eens is, vindt bijvoorbeeld dat het label monument te veel tijdgebonden is en standbeelden en belangrijke personen snel gedateerd kunnen zijn. Redenen vóór bescherming, door respondenten aangegeven, zijn dat de plekken belangrijk zijn voor herinnering en bezinning, ze belichamen de geschiedenis van ons land, ze zorgen voor verbinding met het verleden en ze zijn kwetsbaar. Daarom moet de overheid of samenleving zich inspannen om ze te behouden.

Conclusie: de plek doet ertoe

Algemene conclusie bij dit onderdeel is dat vrijwel iedereen de meerwaarde van historische plekken, gebouwen en objecten voor het herinneren en herdenken van gebeurtenissen en personen erkent. En dat hier extra aandacht voor nodig is. Monumenten moeten actief worden beschermd. Met aanwijzing tot monument is het fysiek behoud te regelen. Maar voor kennisontwikkeling en educatie, het publiek en fysiek toegankelijk maken en het vertellen van verhalen bij historische plekken is er meer nodig. Dit blijkt uit de gewenste extra aandacht, waarvoor diverse suggesties zijn gedaan.

Open Joodse Huizen is een programma van kleinschalige, particuliere herdenkingsbijeenkomsten

Foto: Joods Cultureel Kwartier

3 Relatie samenleving - overheid

Het laatste deel van de enquête heeft betrekking op de rol van de overheid. In *Erfgoed om bij stil te staan* wordt zij een bewust afwachterende positie toebedeeld. Bij het oprichten van monumenten en het initiëren en uitvoeren van herdenkingen speelt de rijksoverheid over het algemeen een beperkte rol. Het 'eigendom' van herdenken ligt bij de samenleving en bestaat bij de gratie van een zekere collectiviteit. Toch is en was de overheid in het verleden zeker niet afwezig. Met name in tijdsgewrichten waarin er behoefte is aan het benadrukken van de nationale identiteit of wanneer er sprake is van een kantelend geschiedbeeld, wordt er vanuit de overheid en andere instituties meer regie genomen. Wordt deze observatie in bredere kring gedeeld? Om dat te achterhalen is gevraagd te reageren op drie stellingen.

Stelling 1. Wat we in Nederland willen herdenken, wordt bepaald door de samenleving. De overheid moet zich daarbij terughoudend opstellen.

Antwoord	Aantal	Percentage
Helemaal oneens	24	14
Oneens	67	38
Neutraal	40	23
Eens	32	18
Helemaal eens	13	7

Een meerderheid (52%) is het met de stelling oneens, dus de overheid moet wat betreft deze groep een actieve houding aannemen ten aanzien van wat we in Nederland herdenken. Bij de toelichting op deze vraag zijn de meest genoemde termen in dit verband initiëren en ondergrens bewaken. De actieve rol komt naar voren in bijvoorbeeld "de overheid is reeds betrokken bij herdenkingen en dat moet zo blijven en daar waar nodig uitgebreid worden" en "de overheid speelt een rol bij de geheugenfunctie en het historisch besef". Reden dat de overheid moet initiëren is om een voorbeeld stellen, de samenleving zou het niet zelf kunnen. Vooral bij nationale herdenkingen ligt er een belangrijke rol voor de overheid, dit wordt meerdere keren genoemd.

De meeste opmerkingen vallen onder wat te kenschetsen is als 'het bewaken van de ondergrens'. Zo zou de overheid herdenkingen voor minderheden moeten bewaken: "Als enkel democratisch wordt besloten wat we herdenken, is daar geen aandacht voor". Maar ook dat de overheid "een rol moet spelen vanwege racistische tendensen in de maatschappij".

Sommige respondenten uiten hun zorgen over 'het succesverhaal van de Nederlandse geschiedenis'. "Oude standbeelden waar vandaag de dag commotie over is zouden door de overheid juist moeten worden beschermd tegen de tirannie van de meerderheid."

En: "We mogen onze geschiedenis niet laten herschrijven door bijvoorbeeld nieuwkomers."

Tot slot springt in het oog de rol van de overheid als instantie die bepaalde, meer gevoelig liggende geluiden uit de samenleving kanaliseert. De overheid moet hier uiteraard voor openstaan, maar zal daar kritisch mee om moeten gaan, aldus een toelichting. "De overheid hoort grotere lijnen in het oog te houden dan de waan van de dag waaraan de niet-overheid meer onderhevig is." Dit zou ook geschaard kunnen worden onder de noemer bewaken van objectiviteit, waaronder andere opmerkingen omtrent kennis, feiten, professionaliteit en fatsoen zich laten plaatsnemen.

Een kwart van de respondenten was het eens met de stelling dat de overheid zich terughoudend moet opstellen en ongeveer 23% was neutraal. Vaak wordt gewezen op een gezamenlijke inspanning: de overheid faciliteert initiatieven vanuit de samenleving. "Het mooie van herdenken is dat het vaak van onderop begint. De overheid dient wel de kaders te bewaken waarbinnen dit gebeurt en/of te faciliteren dat het kan gebeuren. Eigenlijk een dienende rol." Andere rollen van de overheid zijn die van scheidsrechter, controleur en stimulator. Stimuleren is hier vooral bedoeld als reageren op wensen van burgers. "De overheid moet tegemoetkomen aan nieuwe behoeften tot herinneren en herdenken vanuit de samenleving." Dus ook als mensen het eens zijn met de stelling dat de overheid zich terughoudend moet opstellen, dan nog zien zij de overheid als belangrijke actor. "De behoefte aan herdenken moet wel uit de samenleving komen, maar vanzelf gaat het niet." En: "Terughoudendheid van de overheid betekent niet afzijdigheid!"

4 mei herdenking oorlogsslachtoffers bij monument op de Dam
Foto: Nationaal Comité 4 en 5 mei Jasper Juinen. Commons.wikipedia.org

Stelling 2. De overheid moet stimuleren dat het verhaal van een plek verteld wordt.

Antwoord	Aantal	Percentage
Helemaal oneens	1	1
Oneens	4	2
Neutraal	25	14
Eens	80	45
Helemaal eens	66	38

Een duidelijke meerderheid (83%) stemt in met deze stelling. Slechts een kleine 3% is het oneens. De overheid moet volgens de respondenten stimuleren dat het verhaal van een (historische) plek verteld kan worden. De redenen die men hier vóór de stelling geeft zijn onder andere dat gebeurtenissen in het verleden niet vergeten mogen worden en dat verhalen een multiperspectief bieden. “Meer achtergrondinformatie leidt tot meer begrip. Het verhaal vertellen is erkenning voor het verleden.” Ook wordt genoemd dat verhalen voor betrokkenheid bij het verleden zorgen, verhalen belangrijk zijn voor de ontwikkeling van de samenleving en dat het past in de algemene taak van de overheid om te informeren.

Geschiedenisonderwijs wordt vaak genoemd als manier om met name jongeren het verhaal te vertellen over de historische plekken. “Dit is hard nodig en dan het liefst zo professioneel mogelijk. Stenen zeggen niet zoveel aan de huidige kinderen en jongeren. Je moet de verbeelding stimuleren en zorgen voor interactie.” En, korter: “Stimuleer scholen het in hun lespakket op te nemen.”

Verder komen subsidie, onderzoek, kennisontwikkeling, voorlichting en wedstrijden voorbij als middelen om het vertellen van verhalen te stimuleren.

Degenen die het niet met de stelling eens zijn, geven bijvoorbeeld als redenen dat het geen plicht van de overheid is of dat de overheid de plek of het verhaal niet kent.

Stelling 3. De overheid moet stimuleren dat het verhaal van de plek vanuit verschillende perspectieven verteld kan worden.

Antwoord	Aantal	Percentage
Helemaal oneens	10	6
Oneens	18	10
Neutraal	26	15
Eens	64	36
Helemaal eens	58	33

“Een goed verhaal is altijd genuanceerd.” Dit is grosso modo de opvatting van de 69% die het met de laatste stelling eens is. Alle verhalen moeten worden verteld, en dat stimuleren past bij een neutrale overheid, zo lezen we. Er zijn daders én slachtoffers, er is nuance in de geschiedenis. “Alleen met meerdere perspectieven kunnen we reflecteren en verwerken wat gebeurd is.” De verhalen moeten echter wel wetenschappelijk gefundeerde verhalen zijn, met historisch besef. Aandacht van de overheid voor verschillende perspectieven past bovendien bij een multiculturele samenleving. Het bevordert dat mensen zich openstellen voor andere visies. “Verschillende mensen hebben verschillende verhalen. Geef ook de ruimte om het andere verhaal te vertellen.” En: “Nu Nederland multicultureel is geworden, vind ik het waardevol en logisch dat vanuit verschillende perspectieven gekeken en geoordeeld kan worden.”

De ‘voorstemmers’ vinden dat de overheid de verhalen moet verzamelen en beheren. Hiervoor moet ze fondsen, geld, faciliteiten beschikbaar stellen. Verhalen kunnen worden verteld op tv, op scholen, in musea, bij stadswandelingen, op locatie en digitaal. “De overheid is de neutrale en onderlegde verzamelaar van invalshoeken, doet diversiteit van bevolkingsgroepen en visies recht.” De mensen die niet instemmen met de stelling dat de overheid moet stimuleren dat het verhaal van de plek vanuit verschillende perspectieven verteld kan worden (16%), vinden vooral dat er maar één, juist perspectief is, bijvoorbeeld het slachtofferperspectief. “In bijvoorbeeld de tweede wereldoorlog is er maar één perspectief, en dat is het verfoeien van het fascisme en de gevolgen daarvan.” Of: “De plek/plaats heeft maar één verhaal, het perspectief van de ‘slechteriken’ hoeft niet verteld te worden.” Van de overheid wordt ook verwacht dat zij ervoor waakt dat herdenkingen van een specifieke groep niet verbreed worden, zoals die van de slachtoffers van de Jodenvervolgving naar slachtoffers van oorlogen in het algemeen.

De groep die ‘neutraal’ (15%) reageert op de stelling geeft aan dit ingewikkeld te vinden en vraagt zich af onder welke voorwaarden de overheid deze rol zou kunnen uitoefenen. Wie bepaalt welke perspectieven ‘toegelaten worden’? En als de overheid verhalen stimuleert, dan moet zij ervoor waken dat de overheid de historische context schetst zonder waardeoordeel. “Feiten moeten wel feiten blijven!”

Monument Indië-Nederland

Foto: Stadsarchief gemeente Amsterdam

Conclusie: overheid initieert en bewaakt met oog voor iedereen

Initiëren, stimuleren, faciliteren, bewaken, en dat op een merendeels actieve manier. Dat beeld van de rol van de overheid krijgt de duidelijkste contouren op basis van de enquête. Het past zowel bij de mensen die voor een meer assertieve overheid pleiten als bij de groep die vindt dat de samenleving meer aan zet is wat betreft de thema's die we willen herdenken. De mate van bemoeienis of regie kent dus wel flinke nuances. Belangrijk is de overheid als 'bewaker van de ondergrens', actie onderneemt als er voor bepaalde gebeurtenissen te weinig aandacht is. En ook is er een rol om gevoelige geluiden te kanaliseren.

De overheid moet verder stimuleren dat het verhaal van een plek verteld wordt. Over het belang daarvan is behoorlijke consensus. Vooral aan de jongeren als doelgroep dient op dit punt aandacht te worden besteed. En ja, verhalen van een plek moeten op een genuanceerde manier (multiperspectief) verteld worden, vindt een ruime meerderheid. Er is nu eenmaal nuance in de geschiedenis. De kleinere groep die een 'monoperspectief' voorstaat, vraagt met name aandacht voor de slachtoffers van historische gebeurtenissen, maar soms ook voor 'het succesverhaal van de witte Nederlandse geschiedenis'.